

Απόψεις εκπαιδευτικών σε σχέση με την αξιοποίηση βιωματικών συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στο πλαίσιο συμμετοχής τους σε επιμορφωτικά προγράμματα

Teachers' views about the use of experiential collaborative educational techniques in the framework of their participation in training programs.

Ιωσήφ Φραγκούλης, *Επίκουρος Καθηγητής ΑΣΠΑΙΤΕ, Καθηγητής – Σύμβουλος ΕΑΠ*
(sfaka@otenet.gr)

Iosif Fragoulis, *As. Professor School of Pedagogical and Technological Education, Tutor Hellenic Open University* (sfaka@otenet.gr)

Ευάγγελος Ανάγνου, *Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Καθηγητής – Σύμβουλος ΕΑΠ* (anagnouev@yahoo.gr)

Evangelos Anagnostou, *Secondary School Teacher, Tutor Hellenic Open University*
(anagnouev@yahoo.gr)

Abstract: This paper is aimed at presenting the views of teachers regarding the use of experiential participatory educational techniques in their training programmes. In the first part the term “experiential learning” is analyzed and the most important participatory educational techniques used in teachers’ training are presented. In the second part the research methodology is described and the most important results that derived from the implementation of the research are presented. The paper is concluded with the results regarding the effective use of experiential participatory educational techniques in teachers’ training.

Key words: experiential learning, participatory educational techniques, teacher training.

Περίληψη: Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται οι απόψεις των εκπαιδευτικών σε σχέση με την αξιοποίηση βιωματικών συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στο πλαίσιο συμμετοχής τους σε επιμορφωτικά προγράμματα. Στο πρώτο μέρος της εργασίας αναλύεται ο όρος βιωματική μάθηση και παρουσιάζονται οι σημαντικότερες συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές που χρησιμοποιούνται στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας περιγράφεται η μεθοδολογία διεξαγωγής της έρευνας και παρουσιάζονται τα σημαντικότερα αποτελέσματα που προέκυψαν από την υλοποίησή της. Η εργασία ολοκληρώνεται με τη διατύπωση συμπερασμάτων σχετικά με την αποτελεσματική

αξιοποίηση των βιωματικών συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.

Λέξεις κλειδιά: βιωματική μάθηση, συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές, επιμόρφωση εκπαιδευτικών

Εισαγωγή

Ζούμε σε μια εποχή που όλα αλλάζουν με ραγδαίους ρυθμούς. Η νέα οικονομία βασίζεται στη γνώση. Η επίδραση των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας γίνεται αισθητή όλο και περισσότερο σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας. Αλλάζει ο τρόπος με τον οποίο τα άτομα δημιουργούν, συσσωρεύουν, διατηρούν και μεταβιβάζουν πληροφορίες (Παπαδάκης, κ.ά,2003:558). Παράλληλα, μεταβάλλονται οι τρόποι επικοινωνίας, ανταλλαγής πληροφοριών, γνώσεων και εργασίας (Εκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2000).

Οι σημαντικές αλλαγές που επέφεραν οι εξελίξεις αυτές σε όλους τους τομείς της κοινωνίας επιβάλλουν αναπροσαρμογές τόσο στα περιεχόμενα, όσο και στις μεθόδους και στους τρόπους διδασκαλίας και μάθησης (Κόκκος,1996). Η επιλογή και συγκρότηση ενός ελάχιστου κορμού βασικών γνώσεων και κυρίως η εκμάθηση μεθόδων προσέγγισης της φυσικής, κοινωνικής και ιστορικής πραγματικότητας, καθώς και η καλλιέργεια δεξιοτήτων και η δημιουργία κινήτρων συνεχούς μάθησης (συνεχιζόμενη εκπαίδευση) είναι σήμερα περισσότερο από ποτέ αναγκαία. Χρειάζεται ανάπτυξη ικανότητας επιλογής, κατανόησης του διαφορετικού ή του ξένου, ανοχής για συνανθρώπους με διαφορετική ηλικία ή νοοτροπία ή πεποιθήσεις, άλλου θρησκευματος ή φυλετικού προσδιορισμού, καλλιέργεια κριτικής στάσης, οικολογικής συνείδησης, εκπαίδευσης για την ειρήνη κλπ. (Ξωχέλλης, 2002).

Στις νέες αυτές συνθήκες απαιτείται αλλαγή στο ρόλο του εκπαιδευτικού με κύριο άξονα τη μετατόπιση του κέντρου βάρους από τη διδακτική διαδικασία παροχής γνώσεων, στην οργάνωση κατάλληλων περιβαλλόντων και διαδικασιών μάθησης, καθώς επίσης και στην καλλιέργεια της αυτενέργειας και των ικανοτήτων του μαθητή για την αντιμετώπιση των νέων συνθηκών. Για να μπορέσει ο εκπαιδευτικός να ανταποκριθεί με επιτυχία στις αυξημένες απαιτήσεις του ρόλου του, απαραίτητη είναι η συνεχής επιμόρφωσή του.

Με τον όρο επιμόρφωση εκπαιδευτικών ορίζουμε το σύνολο των δραστηριοτήτων που αφορούν τον σχεδιασμό την υλοποίηση και την εφαρμογή ειδικών προγραμμάτων, με στόχο τη συμπλήρωση, τον εμπλουτισμό, τη βελτίωση, την αναβάθμιση, καθώς και την περαιτέρω ανάπτυξη των γνώσεων και δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας (Παπαδάκης,κ.ά,2003:559).

Η επιμόρφωση συνδέεται με τη συμπληρωματική εκπαίδευση και μετεκπαίδευση των εκπαιδευτικών αίροντας ανεπάρκειες και ελλείψεις της βασικής τους εκπαίδευσης. Η μεγάλη σημασία της συνεχιζόμενης επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών και εκπαιδευτών

στο πλαίσιο της βασικής αρχής της διά βίου μάθησης αναγνωρίζεται ως προτεραιότητα τόσο από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2009), όσο και από άλλους διεθνείς οργανισμούς, όπως η Unesco, σε σχετική μελέτη της οποίας τονίζεται ότι «...οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί της σημερινής εποχής θα πρέπει να μαθαίνουν διά βίου.» (Tiedao,2002:306).

1. Η έννοια της βιωματικής μάθησης

Στην απλούστερη μορφή της, βιωματική μάθηση είναι η μάθηση μέσα από την κατάλληλη αξιοποίηση της εμπειρίας, ή αλλιώς η μάθηση μέσα από την πράξη. Μάθηση μέσα από την εμπειρία σημαίνει ότι οι εκπαιδευόμενοι πρώτα εκτίθενται σε μια εμπειρία και μετά ενθαρρύνονται να αναστοχαστούν πάνω σε αυτή και να αναπτύξουν νέες γνώσεις, νέες ικανότητες, νέες δεξιότητες, νέες στάσεις και συμπεριφορές (Φίλλιπς,2004:4). Σε αυτή την περίπτωση οι εκπαιδευόμενοι απαιτείται περισσότερο να πράττουν παρά να ακούν και μάλιστα καλούνται να σκεφτούν και να αναστοχαστούν σχετικά με όσα έκαναν (Jackson &Caffarella,1994).

Αν επιχειρούσαμε να δώσουμε έναν ορισμό της βιωματικής μάθησης, θα υποστηρίζαμε πως με τον όρο βιωματική μάθηση αναφερόμαστε στη διαδικασία εκείνη σύμφωνα με την οποία οι εκπαιδευόμενοι καλούνται να *ζήσουν* και *ενσυνείδητα* να κατανοήσουν τις *δικές τους σκέψεις, συναισθήματα, δράσεις και αντιδράσεις* σε μία κατάσταση. Αυτό μπορεί να γίνει είτε με το να μοιραστούν απλά μια δική τους εμπειρία σχετική με το γνωστικό αντικείμενο, είτε με το να συμμετέχουν στην αναπαράσταση μίας κατάστασης – αληθινής ή φανταστικής – την οποία εισάγει ο εκπαιδευτής με τη μορφή ενός γεγονότος ή περιστατικού κλπ., και η οποία προσφέρεται προκειμένου οι συμμετέχοντες να κατανοήσουν βαθύτερα τις παραμέτρους της κατάστασης και να αναπτύξουν τις σχετικές ικανότητές τους (Πολέμη,2003: 100).

Σύμφωνα με το θεωρητικό μοντέλο του Lewin, η μάθηση, η αλλαγή και η ανάπτυξη προάγονται καλύτερα μέσα από μια διαδικασία που ξεκινά από μια «εμπειρία» και ακολουθείται από τη συλλογή δεδομένων και παρατηρήσεων σχετικά με την εμπειρία αυτή. Κατόπιν τα στοιχεία που έχουν συγκεντρωθεί αναλύονται και τα συμπεράσματα αποτελούν ανατροφοδότηση για τα άτομα που έζησαν την εμπειρία, ώστε να μεταβάλουν τη συμπεριφορά τους και να επιλέξουν νέες εμπειρίες (Φίλλιπς,2004: 5)

Κατά τον Piaget οι κατευθύνσεις της εμπειρίας και των ιδεών, του στοχασμού και της δράσης παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της σκέψης των εκπαιδευόμενων, μαθητών και ενηλίκων. Η διεργασία της μάθησης σε αυτή την περίπτωση ακολουθεί μια κυκλική αλληλεπίδραση ανάμεσα στο άτομο και στο περιβάλλον, παρόμοια με το προαναφερόμενο μοντέλο. Το κλειδί για τη μάθηση βρίσκεται στην αμοιβαία αλληλεπίδραση της διαδικασίας προσαρμογής των ιδεών και των σχημάτων στην εμπειρία της πραγματικότητας, καθώς και στη διαδικασία αφομοίωσης των γεγονότων και των εμπειριών της πραγματικότητας στις ήδη υπάρχουσες ιδέες και σχήματα (Kolb,1984:23;Φίλλιπς, 2004:5)

Σύμφωνα με το θεωρητικό μοντέλο του D. Kolb, (Kolb, 1984), η διαδικασία της βιωματικής μάθησης μπορεί να περιγραφεί ως ένας κύκλος τεσσάρων σταδίων που περιλαμβάνει τέσσερις μαθησιακές λειτουργίες – *την εμπειρία, τη στοχαστική παρατήρηση, τη γενίκευση και τον πειραματισμό*. Κάθε φάση της κυκλικής αυτής διαδικασίας συνδέεται άμεσα με την προηγούμενη και την επόμενη. Αν κάποια από αυτές δεν υλοποιηθεί σε ικανοποιητικό βαθμό, θα επηρεάσει αρνητικά τη συνολική διαδικασία μάθησης που στηρίζεται στο βίωμα. Κάθε μαθησιακή διαδικασία ξεκινάει από μία συγκεκριμένη εμπειρία την οποία οι εκπαιδευόμενοι, αφού τη ζήσουν, καλούνται να αναστοχαστούν. Από τα συμπεράσματα που θα εξαχθούν από τον αναστοχασμό θα προκύψουν θεωρητικές αρχές και γενικεύσεις για το τι τελικά έχει επιτευχθεί ως μάθηση. Μέσα από αυτή τη διαδικασία οι εκπαιδευόμενοι με τον πειραματισμό θα δοκιμάσουν ό,τι έμαθαν στην πράξη. Έτσι δημιουργείται μια νέα εμπειρία, και άρα με την ολοκλήρωση ενός πρώτου κύκλου βιωματικής μάθησης δίνεται το έναυσμα για έναν καινούριο κύκλο.

Ο Jarvis εμβαθύνει ακόμα περισσότερο στο μοντέλο του Kolb (Merriam & Caffarella, 1999:225-226,284) υποστηρίζοντας ότι οι άνθρωποι δεν είναι απλοί αποδέκτες των νέων γνώσεων και εμπειριών. Αντίθετα, αλληλεπιδρούν με το κοινωνικό περιβάλλον, συντελώντας στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας. Αυτό, λοιπόν, που θα αποτελέσει κινητήρια δύναμη για τη μάθηση είναι η δυσαρμονία που εμφανίζεται ανάμεσα στις παρούσες εμπειρίες του ατόμου και στην ερμηνεία που είχε δώσει σε ανάλογες εμπειρίες παλιότερα (Jarvis, 1999:69-71). Από τη δυσαρμονία αυτή (δηλαδή το νέο βίωμα) είναι δυνατόν να προκύψει η νέα μάθηση.

2. Βιωματικές εκπαιδευτικές τεχνικές

Για την αποτελεσματική εφαρμογή των αρχών της βιωματικής μάθησης απαραίτητη είναι η ενεργητική εμπλοκή των εκπαιδευόμενων σε όλα τα στάδια της μαθησιακής διαδικασίας, με στόχο να οδηγούνται οι τελευταίοι τόσο στην πράξη, όσο και στον στοχασμό σχετικά με όσα έπραξαν (Jackson & Caffarella, 1994:8; Φραγκούλης & Φραντζή, 2010).

Για να μπορέσει ο επιμορφωτής των εκπαιδευτικών να ανταποκριθεί αποτελεσματικά σε ένα τέτοιο ρόλο, υπάρχει ένα πλήθος μεθόδων και τεχνικών που του επιτρέπουν να προκαλέσει τις κατάλληλες μαθησιακές εμπειρίες στους επιμορφούμενους εκπαιδευτικούς. Από την ανασκόπηση της σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας, τρεις φαίνεται να είναι οι κύριες κατηγορίες εκπαιδευτικών τεχνικών οι οποίες προωθούν την βιωματική μάθηση. Αυτές συνοψίζονται στις ακόλουθες: α) *εκπαιδευτικές τεχνικές που διεξάγονται μέσα στην τάξη*, β) *εκπαιδευτικές τεχνικές που διεξάγονται έξω από την τάξη*, γ) *εκπαιδευτικές ασκήσεις* (Φίλιπς, 2004; Παπαδάκης & Φραγκούλης, 2005). Η επιλογή των εκπαιδευτών τεχνικών που θα χρησιμοποιήσει ο επιμορφωτής εξαρτάται από τους ακόλουθους παράγοντες: α) τον εκπαιδευτικό σκοπό και τους στόχους του επιμορφωτικού προγράμματος, β) τις απαιτήσεις του μαθησιακού αντικειμένου, γ) τους μαθησιακούς τρόπους και τα εκπαιδευτικά

χαρακτηριστικά των εκπαιδευόμενων, δ) τις ικανότητες που διαθέτει στη χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών, ε) το μαθησιακό κλίμα, στ) το διαθέσιμο χρόνο, ζ) τους διαθέσιμους πόρους (Κόκκος,2006:257-258; Φραγκούλης & Φραντζή,2010:88-89).

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας θα εστιάσουμε την προσοχή μας στις *εκπαιδευτικές τεχνικές που διεξάγονται μέσα στην τάξη*: Με τις τεχνικές αυτές ενισχύεται η ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευόμενων, διότι παράγονται άμεσα πολλές και ποικίλες εμπειρίες. Αυτό γίνεται εφικτό λόγω του ότι οι τεχνικές αυτές είναι επικεντρωμένες στους εκπαιδευόμενους, οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν τις προϋπάρχουσες εμπειρίες και γνώσεις τους και να τις μοιραστούν σε ομάδες για να λύσουν προβλήματα και να συνεργαστούν.

Τέτοιες τεχνικές είναι: ο καταγισμός ιδεών, το παιχνίδι ρόλων, οι προσομοιώσεις, η εργασία σε ομάδες, οι μελέτες περίπτωσης, οι ερωτήσεις- απαντήσεις, η συζήτηση, το debate, τα έξι καπέλα σκέψης κτλ (Φραγκούλης,2011).

Οι τεχνικές αυτές δίνουν την ευκαιρία στους εκπαιδευόμενους να αξιοποιήσουν προηγούμενες εμπειρίες και γνώσεις τους προκειμένου να οδηγηθούν στην απόκτηση νέας γνώσης, καθώς και στην απόκτηση νέων εμπειριών (Jarvis,1999: 122).

Οι συμμετοχικές τεχνικές μπορούν να αξιοποιηθούν είτε στην αρχή ενός επιμορφωτικού προγράμματος με στόχο την ενεργοποίηση των συμμετεχόντων σε αυτό, είτε κατά τη διάρκεια υλοποίησής του με στόχο να ανακαλύψουν οι εκπαιδευόμενοι τη νέα γνώση, είτε επίσης στο τέλος του για να διαπιστωθεί ο βαθμός επίτευξης των στόχων του.

Η επιτυχημένη εφαρμογή των βιωματικών τεχνικών εξαρτάται από τον εκπαιδευτή, ο οποίος όχι μόνο θα πρέπει να γνωρίζει σε θεωρητικό επίπεδο τις διαδικασίες εφαρμογής των εκπαιδευτικών τεχνικών, αλλά και να είναι σε θέση να τις εφαρμόζει και να τις προσαρμόζει στις ανάγκες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομάδας των εκπαιδευόμενων του.

Επίσης, πρέπει να είναι σε θέση να δημιουργεί ένα μαθησιακό κλίμα το οποίο να χαρακτηρίζεται από καλή επικοινωνία, συνεργατικότητα και διάθεση για αλληλεπίδραση ανάμεσα στα μέλη της ομάδας του (Κόκκος,1999:53-54).

3. Μεθοδολογία έρευνας

3.1. Σκοπός έρευνας

Σκοπός τη παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτικών σε σχέση με την αξιοποίηση βιωματικών συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στο πλαίσιο συμμετοχής τους σε επιμορφωτικά προγράμματα.

3.2. Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν ήταν τα ακόλουθα:

- i. Η χρήση βιωματικών συμμετοχικών τεχνικών στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών συμβάλλει στην αξιοποίηση της μεθοδολογίας εκπαίδευσης ενηλίκων;
- ii. Η χρήση βιωματικών συμμετοχικών τεχνικών στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών συμβάλλει στην αξιοποίηση των αρχών μάθησης ενηλίκων;
- iii. Η χρήση βιωματικών συμμετοχικών τεχνικών στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας της επιμόρφωσής;

3.3. Πληθυσμός - Δείγμα έρευνας- Περιορισμοί

Η έρευνα υλοποιήθηκε σε δείγμα 10 εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στους Νομούς Αχαΐας και Ηρακλείου Κρήτης, οι οποίοι έχουν συμμετάσχει ως επιμορφούμενοι σε σημαντικό αριθμό επιμορφωτικών προγραμμάτων (περισσότερα από οκτώ) τα τελευταία πέντε έτη. Η επιλογή τους έγινε με κριτήρια: α) τη διαθεσιμότητά τους για συμμετοχή τους στη διαδικασία λήψης συνέντευξης, β) τη δυνατότητα λήψης συνέντευξης από τα συγκεκριμένα άτομα χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες (πχ. δυσκολίες μετακίνησης ερευνητών, εύρεσης χρόνου για λήψη συνέντευξης, γ) τον περιορισμένο χρόνο που είχαμε στη διάθεση μας για την υλοποίηση της έρευνας και την εξαγωγή των αποτελεσμάτων – συμπερασμάτων. Πιο συγκεκριμένα στην έρευνα συμμετείχαν 10 εκπαιδευτικοί (5 από το Νομό Αχαΐας και 5 από το Νομό Ηρακλείου Κρήτης).

Η συγκεκριμένη έρευνα έγινε σε περιορισμένο δείγμα εκπαιδευτικών, με αποτέλεσμα τα συμπεράσματα της να μην μπορούν εύκολα να γενικευτούν για το σύνολο των εκπαιδευτικών σε όλη την επικράτεια.

3.4 Εργαλείο Συλλογής Δεδομένων

Για τη διεξαγωγή της έρευνας χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο συλλογής δεδομένων η ημιδομημένη συνέντευξη.

Επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε την ημιδομημένη συνέντευξη ως εργαλείο συλλογής δεδομένων για τους ακόλουθους λόγους: α) η συνέντευξη αποτελεί μια διαδικασία που επιτρέπει στον ερευνητή να αντλήσει πληροφορίες και δεδομένα μέσα από την ανάλυση του λόγου επιλεγμένων, αλλά χαρακτηριστικών περιπτώσεων, β) αποτελεί ένα ερευνητικό εργαλείο το οποίο χρησιμοποιείται ως μέσο συλλογής πληροφοριών, ελέγχου και ερμηνείας των ερευνητικών ερωτημάτων μιας έρευνας, γ) η συνέντευξη «φωτίζει», δηλαδή επιτρέπει την πρόσβαση στον τρόπο που βλέπουν οι άλλοι τα πράγματα, τις σκέψεις τους, τις στάσεις και τις απόψεις που κρύβονται πίσω από τη συμπεριφορά τους, δ) η συνέντευξη

αποτελεί το μέσο για τη βαθύτερη εξέταση των κινήτρων των ερωτώμενων, για τους λόγους που απάντησαν με τον συγκεκριμένο τρόπο (Cohen & Manion, 1994:373-375).

Ως μέθοδος ανάλυσης των συνεντεύξεων χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου και ως μονάδα ανάλυσης το θέμα (Δημητρόπουλος, 2001:147).

3.5. Δομή αξόνων συνέντευξης

Η συνέντευξη περιελάμβανε τέσσερις βασικές κατηγορίες ερωτήσεων.

Η *πρώτη κατηγορία* περιελάμβανε ερωτήσεις που είχαν σχέση με τα προσωπικά στοιχεία των ερωτώμενων όπως φύλο, ηλικία, βασικό τίτλο σπουδών, μεταπτυχιακές σπουδές, επιμορφώσεις, έτη υπηρεσίας

Η *δεύτερη κατηγορία* περιελάμβανε ερωτήσεις που σχετίζονταν με τη διερεύνηση των απόψεων των υποκειμένων σε σχέση με τη συμβολή των βιωματικών συμμετοχικών τεχνικών στην αξιοποίηση της μεθοδολογίας εκπαίδευσης ενηλίκων.

Η *τρίτη κατηγορία* περιελάμβανε ερωτήσεις που σχετίζονταν με τη διερεύνηση των απόψεων των υποκειμένων σε σχέση με τη σύνδεση των βιωματικών συμμετοχικών τεχνικών με τα χαρακτηριστικά των ενηλίκων εκπαιδευόμενων.

Η *τέταρτη κατηγορία* περιελάμβανε ερωτήσεις σχετικές με τη διερεύνηση των απόψεων των υποκειμένων σε σχέση με τη σύνδεση των βιωματικών συμμετοχικών τεχνικών με τις αρχές μάθησης ενηλίκων.

3.6. Αποτελέσματα

3.6.1 Προφίλ υποκειμένων

Το προφίλ των υποκειμένων που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν το ακόλουθο: 5 υποκείμενα ήταν άνδρες και 5 ήταν γυναίκες. Ηλικία από 31-35 έτη είχαν 2 υποκείμενα, ηλικία 36-40 έτη είχαν 4 υποκείμενα, ενώ ηλικία μεγαλύτερη των 40 ετών είχαν 4 υποκείμενα. Εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ήταν 6 υποκείμενα, ενώ δευτεροβάθμιας ήταν 4 υποκείμενα. Μεταπτυχιακές σπουδές επιπέδου master είχαν 4 υποκείμενα και 2 υποκείμενα είχαν παρακολουθήσει Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης. Από 1-10 έτη υπηρεσίας είχαν 3 υποκείμενα, από 11-20 έτη υπηρεσίας είχαν 5 υποκείμενα, ενώ 21-30 έτη υπηρεσίας είχαν 2 υποκείμενα.

3.6.2 Απόψεις υποκειμένων σε σχέση με τη συμβολή των βιοματικών συμμετοχικών τεχνικών στην αξιοποίηση της μεθοδολογίας εκπαίδευσης ενηλίκων

Αναφορικά με το αν η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών συμβάλλει στην αξιοποίηση των προϋπαρχουσών εμπειριών τους όλοι οι συμμετέχοντες εκφράστηκαν θετικά. Πιο συγκεκριμένα, ανέφεραν ότι διαθέτουν σημαντικό κεφάλαιο εμπειριών, το οποίο πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από τους επιμορφωτές στο πλαίσιο της επιμόρφωσής τους: «Βέβαια. Σε μια κλασικού τύπου επιμόρφωση, με εισηγήσεις και powerpoint, απλώς ακούς τον επιμορφωτή και χάνεις το ενδιαφέρον σου. Όταν χρησιμοποιούνται συμμετοχικές μέθοδοι, όλοι έχουμε την ευκαιρία να καταθέσουμε την εμπειρία μας, να ανταλλάξουμε απόψεις, να προβληματιστούμε, να συνθέσουμε. Ας μην ξεχνάμε ότι όλοι μας είμαστε χρόνια εκπαιδευτικοί και κουβαλάμε μια σημαντική εμπειρία, η οποία δεν πρέπει να αγνοείται» (E1). Εκφράστηκε και η άποψη ότι η αξιοποίηση της προϋπάρχουσας εμπειρίας εξαρτάται από τον τρόπο χρήσης των τεχνικών από τον επιμορφωτή: «Η χρήση παραδοσιακών μεθόδων δεν είναι κατ' ανάγκη κάτι αρνητικό. Είναι πώς χρησιμοποιεί ο επιμορφωτής τις συμμετοχικές μεθόδους για να μεταφέρει τη νέα γνώση. Ναι συμβάλλει, αλλά εξαρτάται από τον επιμορφωτή...» (E7).

Οι συμμετέχοντες στην πλειονότητά τους θεωρούν ότι η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει στην αξιοποίηση των ιδιαίτερων μαθησιακών ενδιαφερόντων τους. Οι εκπαιδευτικοί ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για πρακτικά ζητήματα καθημερινής διδακτικής πράξης: «Ναι. Γίνεται συζήτηση αποριών επί του πρακτικού, επί συγκεκριμένων θεμάτων.» (E2). Εκφράζονται, ωστόσο, και ορισμένες επιφυλάξεις, που σχετίζονται με τον αριθμό των συμμετεχόντων και τον ρόλο του επιμορφωτή, όπως φαίνεται στις ακόλουθες αναφορές: «...νομίζω ότι εξαρτάται και από τον αριθμό των επιμορφούμενων και κατά πόσο υπάρχει καθοδήγηση από μέρος του επιμορφωτή» (E8), «Οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές δεν είναι πανάκεια. Εξαρτάται από το πόσο εμβαθύνει στο θέμα και το πόσο καλά προετοιμασμένος και γνώστης του θέματος είναι ο επιμορφωτής...» (E9).

Όλοι οι συμμετέχοντες υποστήριξαν τη θέση ότι η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει στην αξιοποίηση των διαφορετικών τρόπων μάθησης ως ενηλίκων εκπαιδευόμενων, κυρίως διότι αξιοποιούνται βασικά χαρακτηριστικά της ενηλικιότητας, όπως φαίνεται στην επόμενη ενδεικτική αναφορά: «Ναι, γιατί αξιοποιείται κατά βάση η προϋπάρχουσα εμπειρία και τα ενδιαφέροντά μας» (E4). Αυτό ισχύει, βέβαια, μόνο «Αν χρησιμοποιηθούν σωστά.» (E10).

Οι συμμετέχοντες στο σύνολό τους διατυπώνουν την άποψη ότι η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει στην άμβλυνση των εμποδίων που αντιμετωπίζουν στο πλαίσιο συμμετοχής τους σε επιμορφωτικά προγράμματα. Χαρακτηριστικά αναφέρουν πως οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές συμβάλλουν στην άρση προκαθορισμένων αντιλήψεων και αρνητικών συναισθημάτων: «Ναι. Στην αρχή υπάρχει καχυποψία, αρνητισμός και προκατάληψη σε σχέση με τον επιμορφωτή και αυτά που πρόκειται να ακούσει ο

επιμορφούμενος. Επίσης συχνά έχει σχηματισμένη εκ των προτέρων γνώμη. Με τις συμμετοχικές μεθόδους μπαίνεις στο σύστημα μάθησης και στην εκπαιδευτική διαδικασία και αποτελείς μέρος της. Αν έβαζα βαθμό στο πόσο συμβάλλουν οι συμμετοχικές μέθοδοι στην άμβλυνση των εμποδίων, θα έλεγα 9/10...» (E4). Η αλληλεπίδραση που αναπτύσσεται ανάμεσα στα μέλη της εκπαιδευτικής ομάδας οδηγεί και σε αναθεώρηση οπτικών και τρόπων δράσης. Ειδικότερα: «Βοηθά στο να μην μένουμε προσκολλημένοι σε αυτά που κάνουμε συνήθως, σε παγιωμένες πρακτικές και αντιλήψεις. Συμμετέχοντας, αλληλεπιδρώντας, ανταλλάσσοντας απόψεις με συναδέλφους, βλέπεις και μια άλλη πλευρά, αναθεωρείς κάποια πράγματα και έτσι, ναι, νομίζω ότι δημιουργείται μια πιο θετική στάση για την επιμορφωτική δραστηριότητα και διαδικασία» (E10).

3.6.3 Απόψεις υποκειμένων σε σχέση με τη σύνδεση των βιωματικών συμμετοχικών τεχνικών με τα χαρακτηριστικά των ενήλικων εκπαιδευόμενων

Όλοι οι ερωτηθέντες υποστήριξαν ότι η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην επιμόρφωσή τους συμβάλλει ώστε να βρίσκονται στο επίκεντρο της μαθησιακής διαδικασίας, δεδομένου ότι: «...σε οποιαδήποτε άλλη δράση κυριαρχεί ο πομπός χωρίς απαραίτητα να μεταδίδεται το μήνυμα στον δέκτη.» (E2). Η ενεργητική συμμετοχή και η αξιοποίηση της εμπειρίας συμβάλλουν καθοριστικά, όπως τονίζεται στις ακόλουθες αναφορές: «Αυτό εξυπακούεται. Δεν είναι μόνο ο επιμορφωτής που παρουσιάζει, αναλύει και όλοι οι υπόλοιποι απλώς ακούμε, αλλά όλοι μας που εργαζόμαστε προς ένα αποτέλεσμα. Είναι η δική μας η εμπειρία και συμμετοχή που βρίσκεται στο επίκεντρο και όχι η εμπειρία του “παντογνώστη” επιμορφωτή.» (E6). «Βεβαίως, γιατί αξιοποιούνται οι εμπειρίες και επιχειρείται σύνδεση των εμπειριών με το νέο αντικείμενο και αναδύονται προβλήματα που συνδέονται με τη σχολική τάξη.» (E4).

Απόλυτη συμφωνία υπάρχει και για το ότι η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει ώστε να συμμετέχουν ενεργητικά στη διεργασία της μάθησης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται: «Φυσικά. Δεν είμαστε παθητικοί δέκτες, αλλά ενεργοί συμμετέχοντες.» (E3). Υποστηρίζεται, ωστόσο, ο ρόλος του επιμορφωτή στη δημιουργία κατάλληλου κλίματος και η σημασία της σωστής προετοιμασίας του: «Ναι. Αλλά χρειάζεται πολύ καλή προετοιμασία από πλευράς επιμορφωτή. Αλλιώς οδηγεί στην απομόνωση μελών της ομάδας: κάποιοι κρύβονται πίσω απ’ όσους μιλούν και συμμετέχουν. Είναι απαραίτητη η διαμόρφωση κατάλληλου κλίματος.» (E7).

Ομοφωνία υπάρχει και στο ότι η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει στην ανάπτυξη κριτικού τρόπου σκέψης. Η αλληλεπίδραση είναι καθοριστική προς αυτήν την κατεύθυνση: «Ναι, σε μεγάλο βαθμό, γιατί πολλές φορές, βλέποντας και άλλες οπτικές αναθεωρούμε προϋπάρχουσες αντιλήψεις ή κρίνουμε πρακτικές και ιδέες συναδέλφων πριν τις υιοθετήσουμε ή τις απορρίψουμε.» (E5). Επίσης, συντελεί στην τροποποίηση ερμηνευτικών

πλαisiών και πρακτικών: «Συμβάλλει στο να προβληματιζόμαστε ή να τροποποιούμε το πλαίσιο ερμηνείας μας, καθώς και να αναζητούμε νέους τρόπους σκέψης και δράσης.» (E8).

Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούν ότι η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει στην ανάπτυξη ισότιμων σχέσεων επικοινωνίας και συνεργασίας με τους συνεκπαιδευόμενους και τους εκπαιδευτές τους. Αυτό συμβαίνει κυρίως λόγω του συνεργατικού κλίματος που αναπτύσσεται: «Οι χρησιμοποιούμενες συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές καλλιεργούν ένα πλαίσιο οικειότητας και συνεργασίας, μας φέρνουν πιο κοντά με τους εκπαιδευτές, και συμβάλλουν στη βελτίωση των επικοινωνιακών σχέσεων.» (E4). Ακριβώς εκεί έγκειται και η ευθύνη του επιμορφωτή: «Αρκεί, φυσικά, να καλλιεργήσει τέτοιο κλίμα ο επιμορφωτής, έτσι ώστε να συμμετέχουν όλοι και όχι μόνο μερικοί να δουλεύουν για την ομάδα.» (E2). Αν ο εκπαιδευτής δεν είναι γνώστης των συμμετοχικών τεχνικών και της δυναμικής της ομάδας, η ισοτιμία δεν επιτυγχάνεται: «Πολλές φορές δεν υπάρχουν ισότιμες σχέσεις επικοινωνίας και συνεργασίας. Εξαρτάται από τα προσωπικά χαρακτηριστικά του καθενός από εμάς, αλλά και από το κλίμα που διαμορφώνεται από τον επιμορφωτή. Χρειάζεται ο επιμορφωτής να γνωρίζει καλά τις συμμετοχικές τεχνικές. Η επικοινωνία πάντα παρουσιάζει προβλήματα. Χρειάζεται ο επιμορφωτής να ξέρει να επικοινωνεί με την ομάδα, να συνεργάζεται με τους εκπαιδευόμενους, καθώς και να είναι γνώστης των διεργασιών που αναπτύσσονται στο πλαίσιο λειτουργίας μιας εκπαιδευτικής ομάδας.» (E3).

3.6.4 Απόψεις υποκειμένων σε σχέση με τη σύνδεση των βιωματικών συμμετοχικών τεχνικών με τις αρχές μάθησης ενηλίκων

Οι απόψεις των συμμετεχόντων για το αν η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην επιμόρφωσή τους συμβάλλει στο να εκπληρώνονται πληρέστερα οι στόχοι του επιμορφωτικού προγράμματος διαφοροποιούνται μεταξύ τους. Ειδικότερα, ορισμένοι εκφράζονται θετικά, τονίζοντας την ενεργό συμμετοχή τους: «Θεωρώ πως ναι. Ο τελικός σκοπός κάθε επιμορφωτικού προγράμματος δεν είναι να αποκομίσουν κάτι καινούριο οι επιμορφούμενοι; Πώς αυτό θα επιτευχθεί αν οι επιμορφούμενοι απλώς ακούνε παθητικά;» (E10), «Ναι. Δίνω και παίρνω. Αλλιώς, θα τα άκουγα και τέλος. Δεν θα είχα συμμετάσχει, ώστε να τα κάνω βίωμά μου.» (E7). Από την άλλη, κάποιοι εμφανίζονται επιφυλακτικοί: οι στόχοι δεν γνωστοποιούνται πάντα στους συμμετέχοντες: «Δεν είναι πάντα γνωστοί οι στόχοι του προγράμματος, κυρίως σε επίπεδο στάσεων.» (E6). Εκφράστηκε και η άποψη ότι δεν εξασφαλίζεται πάντα η βεβαιότητα κτήσης νέας γνώσης και ότι το κριτήριο για την επιλογή συμμετοχικών ή μη μεθόδων θα πρέπει να είναι οι ανάγκες των εκπαιδευόμενων: «Πολλές φορές μένεις ως επιμορφούμενος με κενά μετά από τις διαδικασίες συμμετοχικών τεχνικών και δεν ξέρεις κατά πόσο έχεις μάθει κάτι καινούριο. Πιστεύω ότι πρέπει να γίνεται ένας συνδυασμός. Το βασικό είναι να καλύπτονται οι ανάγκες των εκπαιδευόμενων. Αυτές θα κρίνουν και τις τεχνικές που θα χρησιμοποιηθούν.» (E9).

Σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες συμφωνούν ότι η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας του παρεχόμενου επιμορφωτικού έργου. Αξιολογείται το πρόγραμμα ώστε να αναδιαμορφωθεί κατάλληλα, για να ανταποκριθεί στις ανάγκες των εκπαιδευομένων, όπως αυτές αναδεικνύονται: «Ναι, βοηθά στο να βελτιωθεί το επιμορφωτικό έργο. Προκύπτουν στοιχεία για τη μελλοντική αναδιαμόρφωση των προγραμμάτων, επαναδιατύπωση των στόχων και αξιολόγηση του προγράμματος. Μέσα από τις συζητήσεις αναδεικνύονται οι επιμορφωτικές ανάγκες των συμμετεχόντων.» (E4). Όπως, όμως, υποστηρίζεται, το βασικό κριτήριο για την ποιότητα του προγράμματος είναι η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ επιμορφωτή και επιμορφούμενων. Οι συμμετοχικές τεχνικές είναι ένα εργαλείο που προϋποθέτει ορθή χρήση: «Οι συμμετοχικές τεχνικές είναι ένα εργαλείο. Η χρήση τους απλά και μόνο δε σημαίνει αυτόματα και βελτίωση της ποιότητας του παρεχόμενου επιμορφωτικού έργου. Το βασικό στη βελτίωση της ποιότητας είναι η σχέση επιμορφωτή-επιμορφούμενων. Αν οι συμμετοχικές τεχνικές εφαρμοστούν με σωστό τρόπο από τον επιμορφωτή, τότε η ποιότητα θα βελτιωθεί αισθητά.» (E1).

Ομόφωνα υποστηρίζεται από τους εκπαιδευτικούς ότι η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει στην αλλαγή του ρόλου των επιμορφωτών. Ο επιμορφωτής δεν λειτουργεί ως αυθεντία, έχει έναν πιο απαιτητικό ρόλο, αυτόν του διευκολυντή της παραγωγής γνώσης από τους επιμορφούμενους. Χρειάζεται να είναι φιλικός και να λειτουργεί ως ισότιμος με αυτούς: «Φυσικά. Στις εισηγήσεις ο επιμορφωτής προσφέρει τη γνώση έτοιμη και δεν κινδυνεύει να εκτεθεί. Είναι το δασκαλοκεντρικό μοντέλο μεταφερόμενο στην επιμόρφωση. Οι συμμετοχικές μέθοδοι απαιτούν άλλες δεξιότητες και άλλο ρόλο επιμορφωτή. Πρέπει να είναι υποστηρικτικός, διευκολυντικός και η γνώση να παράγεται από τους ίδιους τους επιμορφούμενους.» (E1), «Σίγουρα. Θα πρέπει να είναι καθοδηγητής, διευκολυντής στην πορεία μάθησης των εκπαιδευομένων και να μην λειτουργεί ως αυθεντία.» (E2), «Ναι. Αλλαγή ρόλου. Ισότιμος, φιλικός.» (E7).

Σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες συμφωνούν ότι η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην επιμόρφωσή τους συμβάλλει στην αλλαγή του τρόπου προσφοράς της γνώσης. Η πηγή της γνώσης μεταφέρεται από τον επιμορφωτή στον επιμορφούμενο: «Ναι. Η γνώση παράγεται από τους επιμορφούμενους.» (E3). Προωθείται ο αναστοχασμός και η σύνδεση με τις προϋπάρχουσες εμπειρίες: «Ναι. Αλλάζω, χρησιμοποιώ την κρίση, βλέπω πού έχω κάνει λάθος, διορθώνω και προχωρώ.» (E5), «Δεν έχουμε μια ξερή γνώση ή μια τραπεζική συσσώρευση γνώσεων, γιατί η νέα γνώση συνδυάζεται με προηγούμενες εμπειρίες και κυρίως με κριτικό αναστοχασμό πάνω στις εκπαιδευτικές πρακτικές.» (E6). Ωστόσο, εκφράζεται και η επιφύλαξη για ενδεχόμενη αποσπασματική προσφορά της γνώσης με τις συμμετοχικές μεθόδους: «Ναι, είναι ένας διαφορετικός τρόπος. Το θέμα είναι αν προσφέρεται σωστά η γνώση. Φοβάμαι μήπως γίνεται αποσπασματικά η προσφορά της γνώσης με τις συμμετοχικές μεθόδους και δεν αντιλαμβάνεται το όλον ο εκπαιδευόμενος. Χρειάζεται κάθε φορά αξιολόγηση.» (E8).

Τέλος, όλοι οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει στην δημιουργία προϋποθέσεων για ανάδειξη καινοτόμων πρακτικών. Σε αυτό συντελεί η αλληλεπίδραση και ο κριτικός αναστοχασμός που προωθείται με τη χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών: «Βεβαιότατα. Η καινοτομία θα έρθει μέσα από την ανταλλαγή απόψεων, τον προβληματισμό, την αλληλεπίδραση, την κριτική, τη συζήτηση, την άλλη ματιά.» (E9). Από την άλλη, διατυπώνονται και ορισμένες επιφυλάξεις, που σχετίζονται με την ικανότητα του εκπαιδευτή για ορθή χρήση τους: «Σε μεγάλο ποσοστό συμβάλλει, με την επιφύλαξη της ικανότητας του εκπαιδευτή να τις υιοθετεί στο έργο του και να τις χρησιμοποιεί σωστά.» (E10).

Συμπεράσματα

Όπως προκύπτει από την ανάλυση που προηγήθηκε, η χρήση βιωματικών συμμετοχικών τεχνικών στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών συμβάλλει τόσο στην αξιοποίηση της μεθοδολογίας εκπαίδευσης ενηλίκων και των αρχών μάθησής τους, όσο και στη βελτίωση της ποιότητας της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών.

Ειδικότερα, από την έρευνα διαπιστώνουμε ότι οι συμμετέχοντες στην πλειονότητά τους θεωρούν πως η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει στην αξιοποίηση των προϋπαρχουσών εμπειριών και των ιδιαίτερων ενδιαφερόντων τους. Η άποψη αυτή ερμηνεύεται αν αναλογιστούμε ότι στο πλαίσιο αξιοποίησης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών αξιοποιούνται οι προϋπάρχουσες εμπειρίες των εκπαιδευόμενων στην πρόσκτηση της νέας γνώσης, καθώς και τα ιδιαίτερα μαθησιακά τους ενδιαφέροντα (Κόκκος, 1996:258;Φραγκούλης & Φραντζή,2010:88).

Τα υποκείμενα της έρευνας στο σύνολό τους θεωρούν πως η χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει στην αξιοποίηση των διαφορετικών τρόπων μάθησης, καθώς οι γνώσεις δεν «προσφέρονται» αλλά «ανακαλύπτονται» μέσα από ένα οργανωμένο σύνολο δραστηριοτήτων. Η θέση αυτή γίνεται κατανοητή αν λάβουμε υπόψη μας πως οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές βοηθούν τους εκπαιδευόμενους στο να αξιοποιήσουν ποικίλους τρόπους και στρατηγικές στην πρόσκτηση της νέας γνώσης και παράλληλα τους βοηθούν στο να μαθαίνουν από μόνοι τους (Βαϊκούση, κ.ά: 2008:63).

Όλοι οι συμμετέχοντες διατυπώνουν την άποψη πως με τη χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στο πλαίσιο της επιμόρφωσής τους βρίσκονται στο επίκεντρο της μαθησιακής διαδικασίας έχοντας ενεργητικό ρόλο στη διεργασία της μάθησης. Η άποψη αυτή ερμηνεύεται αν λάβουμε υπόψη μας πως με την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών οι επιμορφούμενοι έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διεργασία της μάθησης και ο ρόλος του επιμορφωτή μεταβάλλεται από μεταδότη γνώσεων σε οργανωτή του πλαισίου υλοποίησης των μαθησιακών δραστηριοτήτων (Rogers,1999).

Οι εκπαιδευτικοί στο σύνολό τους διατυπώνουν την άποψη ότι στο πλαίσιο αξιοποίησης συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών τους παρέχονται δυνατότητες για ανάπτυξη κριτικής

σκέψης, καθώς και ευκαιρίες ανάπτυξης ισότιμων σχέσεων επικοινωνίας και συνεργασίας με τους συνεκπαιδευόμενους και τους εκπαιδευτές τους. Η θέση αυτή που διατυπώνουν τα υποκείμενα της έρευνας γίνεται κατανοητή αν λάβουμε υπόψη μας πως η αξιοποίηση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην εκπαιδευτική διαδικασία συμβάλλει στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης στους εκπαιδευόμενους. Παράλληλα βοηθά στην ανάπτυξη ισότιμων σχέσεων επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των μελών της εκπαιδευτικής ομάδας, διότι οι γνώσεις δεν προσφέρονται αποκλειστικά από τον επιμορφωτή, αλλά ανακαλύπτονται σταδιακά από όλα τα μέλη της εκπαιδευτικής ομάδας (Φίλλιπς, 2004;Κόκκος,2006).

Τα υποκείμενα της έρευνας σε υψηλό βαθμό θεωρούν πως η αξιοποίηση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας του παρεχόμενου επιμορφωτικού έργου, όπως και ότι μεταβάλλεται ο ρόλος του επιμορφωτή από «μεταδότη γνώσεων» σε «διαμοιραστή μαθησιακών πόρων». Επιπρόσθετα, διατυπώνουν την άποψη πως μέσα από την αξιοποίηση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών δημιουργείται το κατάλληλο περιβάλλον για ανάδειξη καινοτόμων εκπαιδευτικών πρακτικών. Οι θέσεις που διατυπώνουν οι εκπαιδευτικοί ερμηνεύονται αν λάβουμε υπόψη μας ότι η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών συμβάλλει τόσο στην αλλαγή του ρόλου του επιμορφωτή, όσο και στη δημιουργία κατάλληλων προϋποθέσεων για ανάδειξη καινοτόμων εκπαιδευτικών πρακτικών (Φραγκούλης,2011:26).

Όλοι οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα εκφράστηκαν θετικά για τη συμβολή των συμμετοχικών τεχνικών στην επιμόρφωσή τους. Ορισμένες επιφυλάξεις που διατυπώθηκαν από κάποιους δεν θέτουν σε αμφισβήτηση την αξία των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών, αλλά εστιάζονται στον τρόπο που αυτές χρησιμοποιούνται από τους επιμορφωτές, όπως επίσης και στον ρόλο των επιμορφωτών στο πλαίσιο της εφαρμογής τους. Αναδεικνύεται, συνεπώς, το σημαντικό ζήτημα της ανάγκης για επιμόρφωση των επιμορφωτών τόσο στο νέο ρόλο που καλούνται να έχουν, όσο και στη χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών.

Βιβλιογραφία

- Βαϊκούση, Δ., Βαλάκας, Ι., Γιαννακοπούλου, Ε., Γκιάστας, Ι., Κόκκος, Α. & Τσιμπουκλή, Α. (2008). *Εισαγωγή στην Εκπαίδευση Ενηλίκων. Εκπαιδευτικές Μέθοδοι- Ομάδα Εκπαιδευόμενων*, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Cohen, L. & Manion, L. (1997). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Δημητρόπουλος, Ευστάθιος. (2001). *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας*. Αθήνα: Έλλην.

- Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2000). «*Να σκεφτούμε την εκπαίδευση του αύριο. Να προωθήσουμε την καινοτομία με τις νέες τεχνολογίες*», Βρυξέλες, 27-1-2000.
- Jackson, L. & Caffarella, R. (1994). *Experiential learning: A new approach*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Jarvis, P. (1999). *Adult & Continuing Education: Theory & Practice*, London: Routledge.
- Κόκκος, Α.(1999). *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Το πεδίο, οι αρχές μάθησης, οι συντελεστές*, τ.Α, Πάτρα: ΕΑΠ.
- Κόκκος, Α.(1996). Εκπαιδευτικές Τεχνικές. Στο Α. Κόκκος (Επ.), *Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών. Εκπαιδευτικό Υλικό για τους Εκπαιδευτές Θεωρητικής Κατάρτισης*, τ.1, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης.
- Kolb, D.(1984).*Experiential learning: Experience as the source of learning and development*, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Merriam, S. & Caffarella, R.(1999). *Learning in Adulthood, a Comprehensive Guide*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Ξωχέλλης, Π. (2002). Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σήμερα: διεθνής αναγκαιότητα ελληνικές εξελίξεις και εμπειρίες. Στο Σ. Μπουζάκης (Επ.), 2^ο Διεθνές Συνέδριο *Η παιδεία στην αγωγή του 21^{ου} αιώνα Ιστορικό – Συγκριτικές Προσεγγίσεις*, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου 2013, από <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/ksoxelis.htm>.
- Παπαδάκης, Σ., Βελισσάριος, Α., & Φραγκούλης, Ι. (2003). Η Επιμόρφωση και Μετεκπαίδευση των Εκπαιδευτικών στην Κοινωνία της Πληροφορίας με Αξιοποίηση των Μεθόδων της Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης. Στο Α.Λιοναράκης (Επ.), 2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση (σ.558-571). Πάτρα: Προπομπός.
- Παπαδάκης, Σ & Φραγκούλης, Ι.(2005). Η ΑεξΑΕ και οι Νέες Τεχνολογίες ως μέσα προώθησης της δια βίου μάθησης ευπαθών κοινωνικών Ομάδων με χρήση συμμετοχικών τεχνικών. Στο 1^ο Πανελλήνιο Συνεδρίου με θέμα *Οι νέες τεχνολογίες στη δια βίου μάθηση, 16-17/4/2005*, Λαμία: ΓΓΕΕ.
- Πολέμη, Μ.(2003). Αξιοποιώντας τη διεργασία της ομάδας στην εκπαίδευση, κεφ 10, *Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών*, Αθήνα: Ε.ΚΕ.ΠΙΣ.
- Rogers, ΑΙ. (1999). Η Εκπαίδευση Ενηλίκων, Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2009). Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 12ης Μαΐου 2009 σχετικά με ένα στρατηγικό πλαίσιο για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης («ΕΚ 2020»), Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (2009/C 119/02).

